

Prof. dr. Martina Orožen

OB SEDEMDESETLETNICI PROF. DR. MARTINE OROŽEN

Dr. Martina Orožen, redna profesorica za zgodovino slovenskega jezika in dialektologijo, je v lanski jeseni praznovala 70-letnico svojega ustvarjalnega in zgodovini slovenske jezikoslovne znanosti predanega življenja. Obenem je v lanskem in letošnjem letu zaokrožila več pomembnih strokovnih jubilejev, saj letos mineva 50 let od začetkov njene študijske poti ter 45 let poklicnega pedagoškega in raziskovalnega delovanja na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, lani je preteklo tudi 35 let od imenovanja v najvišjo znanstveno stopnjo (doktorski naslov), letos pa teče 30. leto od izvolitve v univerzitetni učiteljski naziv docentke za področje, ki mu je jubilantka z vso predanostjo posvečala ves službeni in prosti čas, vse svoje ustvarjalne moči, raziskovalno radovednost in znanstveno zavezanost.

Profesorica Martina Orožen je bila rojena 12. oktobra 1931 v Turju nad Hrastnikom, kjer je v okrilju humanistično in pedagoško usmerjenega rodu in dolenjskih gričev, kamor že segajo posamezni štajerski vplivi, prejela poglobljeno zanimanje za materni jezik in tančine rodnega govora. Mladostna leta ji je zatemnila vojna in izguba očeta, ki je bil l. 1942 v Mariboru ustreljen kot talec. Po vojni je obiskovala gimnazijo v Celju in se l. 1951 usmerila v študij slovenskega jezika s književnostjo in primerjalnega slovanskega jezikoslovja na Filozofski fakulteti v Ljubljani ter bogatila svojo jezikoslovno vednost pri profesorjih R. Nahtigalu, K. Oštirju, A. Bajcu, R. Kolariču. L. 1957 je diplomirala ter postala asistentka za staro cerkveno slovanščino pri katedri za slovansko filologijo, po reorganizaciji študija 1960 pa asistentka za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika na Oddelku za slovanske jezike in književnosti. Kot asistentka se je znanstveno izpopolnjevala na Poljskem, na polonistiki in slavistiki v Varšavi (1961–1962), v Krakovu pri prof. T. Milewskem in W. Doroszewskem. L. 1966 je doktorirala z disertacijo s področja zgodovinskega skladenjskega oblikoslovja z naslovom *Razvoj futuralno-modalnih gramatičnih oblik v knjižni slovenščini od 16. do 19. stoletja* in postala l. 1972 docentka, 1977 izredna, 1984 pa redna profesorica za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika. Njena skoraj štiridesetletna službena pot na Filozofski fakulteti se je sklenila l. 1996, znanstvenoraziskovalna pa se umirjeno in prizadevno nadaljuje.

Bila je tudi lektorica slovenščine kot tujega jezika v Krakovu med leti 1962 in 1964, na Dunaju med 1967 in 1969, v Gradcu pa v študijskem letu 1978/79. Njeno študijsko in lektorsko bivanje na Poljskem je rodilo prve strokovne prispevke in ocene jezikoslovnih del, npr. *O metodi besedotvornih raziskovanj v poljski lingvistiki* (JiS 1962/63), *Revija »Język Polski«, Poljska knjiga o vprašanjih splošnega jezikoslovja*, in prevode poljskih jezikoslovnih prispevkov v slovenščino (T. Milewskega, W. Kupiszewskega, P. Zwolinskega v JiS-u l. 1965/66) ter spodbudilo trajno povezanost s poljsko slavistiko.

Jubilantka je vse svoje ustvarjalne moči življenjsko posvetila raziskovanju slovenskega jezika v njegovi oddaljeni in novejši preteklosti, pa tudi v pestri sedanjosti (v sočasnem prerezu) s podajanjem narečne podobe posameznih predelov. Njeno raziskovalno področje obsega pretanjeno monografsko jezikovno analizo slovenskih rokopisnih in tiskanih besedil od najstarejših slovenskih jezikovnih pomnikov do konca 19. stoletja. Preučuje zlasti zgodovinskorazvojne preobrazbe, tj. stalnice in spremenljivke, predvsem oblikoslovno-skladenjskih sestavov in besedja, in sicer primerjalno s starocerkvenoslovanskim knjižnim izhodiščem in slovanskimi jeziki, v soočanju s knjižnim jezikom

in narečji, z upoštevanjem zgodovinskih dejstev, sociolingvističnih in kulturoloških okoliščin. Njena obsežna bibliografija zajema poleg številnih znanstvenih člankov, samostojnih sestavkov v znanstvenih knjigah, uredništva sedmih znanstvenih zbornikov tudi dve znanstveni monografiji, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika* (FF v Ljubljani, Kranj 1996) in *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju* (ZIFF, Ljubljana 1996), ki vsebujeta dosežke njenega dolgoletnega znanstvenoraziskovalnega dela. Prva obsega raziskave najstarejših obdobij slovenske pismenosti, jezik v protestantizmu, baroku in razsvetljenstvu, druga pa razprave o jezikovnih nazorih in vprašanjih knjižne norme ob ključnih jezikoslovcih, o jezikovni zvrstnosti in spremembah ljudskega slovstva in jezika v 19. stoletju. Osrednja osebnost, ki povezuje obe knjigi, je veliki jezikoslovec J. Kopitar, ki je obravnavan kot pobudnik skladenjske in besediščne preobrazbe osrednjega knjižnega jezika v prvi polovici 19. stoletja, posebej še glede na vlogo pri normiranju slovenščine in opredelitev za ljudsko osnovo. V obeh delih je avtorica začrtala sistemske zakonitosti jezikovnega razvoja v 1000-letnem razponu in izoblikovala sintetično podobo razvoja slovenskega jezika od njegovih začetkov do normativne ustalitve.

Njen jezikoslovni opus zajema različna tematska področja oz. ga z različnih vidikov (splošnost ali posebnost jezikovne obravnave: avtorski, besedilni, časovni, obdobni, pokrajinski, področni vidik, po jezikovnih ravninah, družbenostni ali funkcijski zvrstnosti …) lahko glede na raznovrstnost in združevalnost tematike strnemo v devet sklopov: a) splošne jezikoslovne teme; b) zgodovina slavistike in slovenistike; c) raziskovanje knjižne norme in normiranja v zgodovini slovenskega knjižnega jezika; č) opisi jezikovne zgradbe pri posameznih avtorjih, v posameznih obdobjih; d) primerjalnojezikovne teme in razvoj slovnične zgradbe; e) raznočasne obravnave posameznih jezikovnih ravnin: glasoslovja, oblikoslovja, besedotvorja in skladnje, besedja, strokovnega izrazja, pomenoslovja in slovaropisja; f) besediloslovne (in prevodoslovne), g) narečjeslovne in h) etnolingvistične teme.

Splošne jezikoslovne teme so zgodovinsko ali sočasno narečjeslovno usmerjene, avtorsko ali publikacijsko monografske ali kulturološko zamejene: predstavljajo dosežke, smernice in pomen raziskovanja zgodovine slovenskega (knjižnega) jezika, trajno aktualnost zgodovinskega in dialektološkega raziskovanja slovenskega jezika, *Raziskovanje zgodovinskega razvoja slovenskega (knjižnega) jezika: pogled v čas in prostor našega samozavedanja in uzaveščanja*, razkrivajo strukturno identiteto slovenskega jezika v luči raziskovalnih metod 19. stoletja, razmerje med narečjem in knjižnim jezikom, tipološko komparativistiko in razvoj slovenistike v 19. stoletju; kulturo slovenskega jezika v zgodovini našega jezikoslovja.

Profesorica M. Orožen se vseskozi poglablja tudi v raziskovanje zgodovine slavističnega in slovenističnega jezikoslovja in problemsko ali protistavno predstavlja jezikovne nazore P. Trubarja, M. Pohlina, J. Kopitarja, J. N. Primca, P. Dajnka, F. Miklošiča, F. Levstika, V. Oblaka, S. Škrabca, F. Ramovša, L. Tesnièrja idr., začetke slovenske jezikoslovne misli, Kopitarjevo slovensko slovnico, slovnico J. Dobrovskega kot metodološkega vzora slovnice F. Metelka, jezikoslovne poglede drugih pisateljev: A. M. Slomška, Bleiweisovega kroga na slovenski knjižni jezik, slovenske jezikoslovne duhovščine v 18. in 19. stoletju idr.

Problematika knjižnega normiranja in ustalitve posameznih jezikovnih prvin v zgodovini slovenskega jezika nastopa v samostojnih razpravah, npr. oblikovanje knjižne norme, njeno uresničenje v umetniškem jeziku v časovnem razvoju (pri Tavčarju), o jezikoslovju in knjižni normi v 19. stoletju, o vlogi Miklošičeve panonske teorije pri normiranju enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju ipd., kot tudi vzporedno z obravnavo jezika posameznih obdobij in jezikoslovcev oz. slovničarjev 19. stoletja, še posebno v času izoblikovanja in ustalitve knjižne norme v 19. stoletju.

Najbolj razvejana in vsestranska je poglobljena razčlenitev jezikovne zgradbe pri posameznih avtorjih ali v besedilih, v posameznih obdobjih ali v pokrajinskih okvirih: od Brižinskih spomenikov, ki jih je jezikovno osvetlila z različnih vidikov (v razmerju s staro cerkveno slovanščino, z vplivom na knjižno normo slovenskega jezika in jezikoslovce, glede na oblikovanje obrednega izrazja zlasti v panonskem narečnem prostoru, v luči njihovega preučevalca in izdajatelja J. Kopitarja), rateških in starogorskih molitvenih obrazcev kot vzorcev obrednega jezika v območju alpske in panonske slovenščine s kontinuiteto v osrednjem prostoru in drugačnimi (na staro cerkveno slovanščino vezanimi vzorci) v panonskem prostoru. Posebej se je osredotočila na obravnavo jezika in besedja slovenskih knjižnih in rokopisnih besedil ter jezikovnih nazorov protestantskih piscev (pri P. Trubarju v glasoslovni, stilistični in besediščni obravnavi, pri S. Krelju s potrditvijo avtorstva Otročje Biblije in predstavitvijo njegovega jezikovnega koncepta v primerjavi s Trubarjevim; primerjalno knjižno in narečno, skladenjsko interferenčno in besedoslovno pri Dalmatinu), nato katoliških piscev 17. stoletja (Čandka-Hrena, A. Skalarja in prevoda Stapletonovih evangelijev), baročnih ustvarjalcev (M. Kastelca, J. V. Valvasorja, J. Svetokriškega, J. Basarja), gorenjskih pisateljev in razsvetljencev 18. stoletja (A. Stržinarja, F. M. Paglovca, J. Japlja, M. Pohlina, B. Kumerdeja, V. Vodnika, J. Kopitarja idr.), piscev prve polovice 19. stoletja (M. Ravnikarja, J. Ciglerja idr.). Prva je natančno opisala in opredelila jezik pokrajinskih različic, koroške, vzhodnoštajerske različice in prekmurskega knjižnega jezika z njihovimi najvidnejšimi predstavniki (O. Gutsmanom, U. Jarnikom; P. Dajnkom, A. Šerfom, A. Kremplom; Š. in M. Küzmičem, J. Košičem idr.) in preučevala jezikovne posebnosti jezikoslovcev in pisateljev, ki so oblikovali knjižno normo v drugi polovici 19. stoletja (F. Miklošiča, M. Cigaleta, A. M. Slomška, Bleiweisovega kroga, F. Levstika, J. Mencingerja, J. Jurčiča, J. Trdine, I. Tavčarja, F. Erjavca idr.).

Primerjalnojezikovne teme obsegajo zlasti besedilno primerljiv jezik prevodov svetega pisma (pri Trubarju, delno Krelju, Dalmatinu, Kastelcu, delno Paglovcu, Japlju, Lampetovem prevodu, Wolfovi izdaji) in priredb lekcionarjev, spovednih obrazcev v katekizmih, zgodb svetega pisma, molitvenih obrazcev od Rateškega rokopisa dalje, cerkvenih pesmi, prekmurskega knjižnega jezika protistavno z osrednjeslovenskim in hrvaškim kajkavskim, medjezikovno protistavno glede na tujejezične predloge idr. Sopostavljanje jezikovnih sestavov v raznočasnem zgodovinskem in sočasnem zemljepisnem razponu je omogočilo neposreden uvid v (ne)spremenljivost posameznih jezikovnih značilnosti na različnih jezikovnih ravninah.

Raznočasna sistemska obravnava jezikovnih značilnosti po posameznih jezikovnih ravninah je osrednji predmet vrste samostojnih razprav kakor tudi del opisa jezikovne zgradbe. V osredju je besedoslovna in oblikoslovna tematika.

Glasoslovne spremembe so predstavljene v temeljnih jezikovnih opisih posameznih avtorjev ali del oz. razvojnosistemsko, npr. razlikovalni razvoj v naročnih sestavih. Sistematično so raziskani soglasniški sklopi v slovenskem jeziku, posebej je ovrednoten Ramovšev konzonantizem v Tesnièrjevi strukturalistični luči.

Med oblikoslovno in oblikoslovno-skladenjsko obravnavo v zgodovinskem razvoju sodi sistematična razčlenitev nekaterih besednih vrst ali kategorij, zlasti prislova (v Murkovi slovnici in slovarju, pri Škrabcu, v Pleteršnikovem slovarju, pri Erjavcu idr., poprislovljenje prislovnih določil in odvisnikov); glagolskih oblik (prihodnjiških in naklonskih oblik, razvoj iterativov, deležniških in deležijskih zvez, normiranje časovnih oblik pri Škrabcu); določnega člena, predložnih zvez, oblikoslovne analogije v starejšem slovenskem pismenstvu, prikaz naročnega oblikoslovja od V. Oblaka do T. Logarja itd.

V besedotvorni in skladenjski obravnavi je ugotavljala splošne besedotvorne in skladenjske zakonitosti pri posameznih avtorjih ali po obdobjih, zlasti v monografskih jezikovnih orisih, specifično pa je obravnavala besedotvorje v psevdonimih v slovenski publicistiki 19. stoletja, besedotvorne pomenske kategorije knjižnih besedil v začetku 19. stoletja, besedotvorne postopke in skladenjske zveze ter zgradbo v razvoju knjižnega jezika, interference in osvobajanje odvisnosti od tujejezičnih predlog in vzorcev ipd.

Besedoslovno tematiko je profesorica M. Orožen načrtno raziskovala z več stališč: vpletala jo je v jezikovnosistemske opise avtorjev, pomenoslovno jo je zajela zlasti s sopomenskostjo (besednih srbohrvatizmov v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja, v Registru k Dalmatinovi Bibliji, v Dalmatinovem prevodu Biblije), pa tudi po posamičnih pomenskih skupinah (kategorija abstraktnih samostalnikov). Slovaroslovno je predstavila vlogo in besedje Registra k Dalmatinovi Bibliji, govorjeno in knjižno besedje Megiserjevih izdaj štirijezičnega slovarja iz l. 1592 in 1744, slovarje pa je preučevala tudi v zvezi z drugimi ravninami. Sodelovala je tudi v diskusiji o Slovarju slovenskega knjižnega jezika ob poskusnem snopiču. Posebno raziskovalno zanimanje je namenila strokovnemu izrazju: oblikovanju slovenskega strokovnega izrazja (Ob Cigaletovem terminološkem slovarju leta 1880), izrazju posameznih strokovnih področij: rudarskemu iz lastnega okolja, obrednemu izrazju v zgodovinskem razvoju osrednjega in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika, tudi izvorno-razvojno glede na kontinuiteto starocerkvenoslovanskega (liturgičnega) izrazja v slovenskem jeziku; uradovalnemu in pravnemu (v patentih, v Miklošičevem prevodu Občedržavljanskega zakonika, v Murščevem prevodu štajerskega deželnega zakonika), kmetijskemu strokovnemu izrazju, izrazju v učbenikih 19. stoletja idr. Imenoslovno tematiko zastopa obravnava svetniških imen (v različnih izdajah Küzmičeve Knige molitvene). Narečno besedje je predstavljeno pri posameznih avtorjih, še posebej pri Trubarju, Krelju, Dalmatinu, koroško besedje s poudarkom na prispevku h knjižnemu jeziku, dialektizmi v Kranjčevem romanu *Strici so mi povedali*, nazadnje arhaično narečno izrazje iz Erjavčeve Potne torbe. Vseskozi je bilo upoštevano tudi izvorno načelo: z ugotavljanjem kontinuitete starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku, zamenjave prevzetega besedišča, besednih kalkov z domačimi tvorjenkami ipd.

Besediloslovna (in prevodoslovna) obravnava poteka v zvrsti uradovalnih besedil: patentov, uradovalne slovenščine v drugi polovici 18. stoletja, Napoleonovega razglasa za Kranjce (ljubljanski jezikovni različici prevoda iz francoščine in nemščine), publici-

stičnih besedil: Vodnikovih Lublanskih novic, tudi s stališča vplivov francoščine, Bleiweisovih Kmetijskih in rokodelskih novic, Krekovega časnikarskega jezika idr. Zajeti so bili tudi nekateri pomenoslovni in semaziološki vidiki (npr. Škrabčeva polemika o protialkoholnem gibanju kot primer sobesedilne večpomenskosti besedja v polemičnem besedilu, upovedovalne razlike v Dajnkovem in Ravnikarjevem prevodu Zgodb svetega pisma.

Profesorica M. Orožen vseskozi raziskuje tudi slovensko narečjeslovje z etnolingvističnega, sociolingvističnega stališča (npr. odvisnost narečnega besedišča in načina upovedovanja (izražanja) od spreminjajočega se načina življenja) ter sodeluje pri Slovanskem lingvističnem atlasu: zanj je napravila fonološki opis za Pomjan, Komen in Šmarje pri Jelšah. Narečjeslovne teme obravnava tudi na splošno s poudarkom na pomenu poznavanja in gojenja narečij in govorov tudi za današnji čas in knjižni jezik (npr. Narečna govorna ustvarjalnost z vidika socio- in psiholingvistike) ali pa ožje zamejeno (zlasti besedoslovno).

Z etnolingvističnega stališča je obravnavala leposlovna dela 19. stoletja in literarne vrste (pravljice, legende, pripovedke s preloma 19. v 20. stoletje), satiro in humoresko pri Jurčiču, s semiotičnega stališča Trdinovo Kresno noč, stopnje prepletanja sodobnih in arhaičnih jezikovnih prvin v treh izdajah Tugomerja, jezikovni izraz kot odraz ljudske duhovne (in materialne) kulture v pripovedni prozi 19. stoletja idr.

Kot predavateljica in nadaljevalka zgodovinskogramatičnega dela Frana Ramovša je ob akad. prof. dr. Tinetu Logarju več kot tri desetletja posredovala študentom védenje in nove raziskovalne izsledke iz zgodovine slovenskega glasoslovja (konzonantizma), oblikoslovja, razvoja besedišča, etnolingvistike ter jih seznanjala z jezikovnimi spremembami v besedilih od Brižinskih spomenikov do moderne. S svojim predavateljskim zanosom in raziskovalnim pristopom je znala študente navdušiti tudi za zgodovinski del slovenskega jezikoslovja, jih uspešno spodbujala k raziskovanju zgodovine slovenskega jezika, vzgojila vrsto mladih raziskovalcev in bila mentorica vrste magistrantov in sedmih doktorandov.

S sodelovanjem na tujih univerzah kot gostujoča profesorica in s stiki s slavisti na slovanskih in evropskih univerzah – v Avstriji (Gradec, Dunaj), Nemčiji (Tübingen, Regensburg), Italiji (Videm, Trst), na Češkem, Slovaškem, Poljskem, v Belorusiji (Minsk) –, s predavanji na domačih in tujih znanstvenih prireditvah – Novi Sad, Beograd, Dunaj, Celovec, Gradec, Budimpešta, Szombately, Olomouc idr. – je tvorno prispevala k uspešnemu širjenju slovenistične znanosti na tujih slavistikah. Bila je nosilka več raziskovalnih nalog oz. projektov pri Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete (Opis notranjskih govorov – naglas in glasoslovje), v okviru projekta Jezikoslovje pa je raziskovala razvoj slovenskega oblikoslovja z besediščem, pri ZRC SAZU pa je sodelovala z besedoslovnimi raziskavami.

Poleg rednih pedagoško-znanstvenih obveznosti je opravljala tudi vrsto odgovornih in zamudnih strokovno-organizacijskih dejavnosti: štirikrat (1975, 1982, 1994 in 1995) je bila predsednica Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture, predsednica Komisije za stike z zamejskimi Slovenci (1981–1986), vodja Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik SAZU (1977–1984), članica Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik SAZU, članica upravnega odbora Komisije za historične slovarje (do leta 1985),

sodelavka in članica Slovenske matice v Ljubljani, Kopitarjevega društva, predstojnica Oddelka za slovanske jezike in književnosti (1984–1986), predsednica Slavističnega društva Ljubljana (1979–1981) in Slavističnega društva Slovenije (1989–1991). Je častna članica Slavističnega društva Slovenije. Za svoje požrtvovalno znanstveno, pedagoško in organizacijsko delo je v 80-ih letih prejela Veliko priznanje Filozofske fakultete in lani Zlato plaketo Univerze v Ljubljani.

Z dolgoletnim uspešnim in prizadevnim pedagoškim delom in žarom, neutrudnim ter čustveno in življenjsko predanim znanstvenim delom, s človeško toplino in srčno širino bo svojim učencem vedno ostala vzornica. Ob njenem osebnem jubileju ji iskreno želimo trdnega zdravja in mnogo ustvarjalnih sil ter osrečujočih let pri poglabljanju v našo jezikovno dediščino ter pri odstiranju tančic in zakonitosti razvoja maternega jezika.

Irena Orel
Filozofska fakulteta v Ljubljani